

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

І. В. СТАДНІК

**МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКИХ
ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-
ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ**

Монографія

ЮРІНКОН ІНТЕР
Київ–2025

УДК 346.9.06(477)(02)
С 79

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Протокол № 6 від 01.11.2024 р.)*

Рецензенти:

Джабраїлов Р. А. – заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», доктор юридичних наук, професор;

Жаровська І. М. – професор кафедри теорії права та конституціоналізму Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук

Стаднік І. В.

С 79 Механізм правового регулювання господарських відносин: теоретико-юридичний аспект: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 236 с.

ISBN 978-966-667-883-9

Монографія присвячена дослідженню механізму правового регулювання господарських відносин. У роботі на основі комплексного наукового підходу здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано обґрунтування нових теоретичних положень щодо поняття, змісту, структури та ефективності функціонування механізму правового регулювання господарських відносин, а також пропозицій щодо його вдосконалення.

Монографія розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, юристів-практиків.

*Відтворення всієї книги або будь-якої її частини без посилання
на автора забороняється.*

*Комерційне використання всієї книги або будь-якої її частини будь-якими
засобами без письмового дозволу автора забороняється.*

УДК 346.9.06(477)(02)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого Forest Stewardship Council®

ISBN 978-966-667-883-9

© Стаднік І. В., 2025

© Юрінком Інтер, 2025

Пам'яті мого чоловіка присвячується

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
ВСТУП.....	6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ЮРИДИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

1.1. Поняття та значення правового регулювання господарських відносин	12
1.2. Механізм правового регулювання у системі регулювання господарських відносин	55
Висновки до розділу 1	88

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

2.1. Структурно-статична характеристика механізму правового регулювання господарських відносин	90
2.2. Функціонально-динамічна характеристика механізму правового регулювання господарських відносин	124
Висновки до розділу 2.....	161

РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

3.1. Поняття та зміст ефективності механізму правового регулювання господарських відносин	164
3.2. Умови ефективності механізму правового регулювання господарських відносин	176
3.3. Критерії ефективності механізму правового регулювання господарських відносин	195
Висновки до розділу 3.....	204

ВИСНОВКИ.....	206
БІБЛІОГРАФІЯ.....	210

ПЕРЕДМОВА

Механізм правового регулювання суспільних відносин є юридичною категорією, що викликає жваві дискусії у сучасній юридичній літературі. Водночас вражає полярність підходів, яка коливається від повного заперечення доцільності застосування механістичного підходу до обґрунтування його визначальної ролі при оцінці дії права. Видається, що пізнання сутності механізму правового регулювання вимагає не лише аналізу загальнотеоретичних положень, а і урахування галузевих особливостей, які суттєво впливають на характер взаємодії його елементів і дають змогу оцінити його через призму правової реальності. Саме тому монографія присвячена теоретико-юридичному дослідженню механізму правового регулювання господарських відносин. У роботі на основі комплексного наукового підходу здійснено спробу узагальнення та обґрунтування нових теоретичних положень щодо поняття, змісту, структури та ефективності функціонування механізму правового регулювання господарських відносин, а також запропоновано напрями його вдосконалення.

Висловлюю щиро вдячність всім, хто надихав і сприяв проведенню цього дослідження на різних етапах його виконання влучними порадами та рекомендаціями, критичними зауваженнями та доцільними питаннями.

Маю надію, що монографія буде корисною для усіх, хто цікавиться проблематикою правового регулювання господарських відносин, його механізму та ефективності.

З повагою, Ірина Стаднік

ВСТУП

Господарювання як система цілеспрямованих дій його суб'єктів, а також комплекс різноманітних форм та методів управління у сфері суспільного виробництва, маючи внутрішній потенціал для самоорганізації та саморегулювання, тим не менше, потребує зовнішнього свідомого впливу з метою впорядкування. Водночас у сучасних соціально-економічних умовах важливого значення набувають питання укріплення правових основ господарювання, формування цілісного механізму регулювання господарських відносин як частини надскладної системи соціального регулювання, що в концентрованому вигляді об'єднує всі специфічні юридичні засоби впорядкування поведінки учасників цих відносин та виступає найважливішим фактором утвердження правового господарського порядку. Ефективний механізм правового регулювання господарських відносин одночасно є і важливим індикатором дієвості системи регулювання у сфері господарювання, і фактором забезпечення досконалості та функціональності публічного управління у сфері економіки, що набуває особливого значення та найбільш яскраво проявляється у надзвичайних обставинах, зокрема воєнного стану, за яких життєво необхідним є створення умов належного та безперервного функціонування господарської системи, забезпечення економічної безпеки, стійкості та розвитку економіки загалом. Тому дослідження механізму правового регулювання господарських відносин, аналіз його специфіки, визначення його функціонального призначення в єдиній і багаторівневій системі соціально-правового упорядкування відносин у сфері господарювання є нагальною потребою сьогодення.

Норми права, які регулюють відносини господарювання, містяться у різних джерелах права, зокрема у нормативно-правових актах, а саме в Конституції України, Господарському та Цивільному кодексах України та ін. Водночас загальний масив норм щодо господарських відносин вимагає логічної послідовності, єдності та узгодженості не лише між собою, а й з нормами інших галузей права, оскільки зворотне є свідченням незавершеності формування ефективного механізму правового регулювання господарських відносин на законодавчому рівні.

Нові економічні реалії в надзвичайно тяжких умовах сьогодення проявили всі недоліки механізму правового регулювання госпо-

дарських відносин, а саме його непристосованість та нездатність швидкого реагування на зовнішні виклики, порушення системних зв'язків всередині самого механізму тощо, які значною мірою утруднюють (і навіть унеможлиблюють) виконання ним (механізмом) своїх функцій. Неefективність механізму правового регулювання господарських відносин зумовлює виникнення багатьох проблем, з якими стикаються суб'єкти господарювання, зокрема, в сфері реалізації та захисту своїх прав і інтересів, взаємодії з органами державної влади, особливо у процесі здійснення останніми нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності тощо. Так, Аналіз стану здійснення правосуддя свідчить, що за 2022 рік господарськими судами розглянуто: 1,8 тис. справ про укладення, зміну, розірвання договорів та визнання їх недійсними; 37,3 тис. — майнового характеру та щодо виконання договорів; 2,2 тис. — із земельних відносин; 9,7 тис. — пов'язаних з банкрутством, з яких 0,8 тис. справ про визнання банкрутом; 1 тис. — щодо захисту права власності; 0,9 тис. — з корпоративних відносин; 363 — щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; 481 — щодо застосування антимонопольного законодавства; 5,5 тис. — з інших спорів¹. У 2023 загальна кількість розглянутих господарськими судами справ збільшилася в різних категоріях: 2,5 тис. справ про укладення, зміну, розірвання договорів та визнання їх недійсними, 52,4 тис. справ майнового характеру, 3,2 тис. справ щодо земельних відносин, 1,2 тис. справ щодо корпоративних відносин, 14 тис. справ про банкрутство, 4,2 тис. справ, пов'язаних з банківською діяльністю тощо². Всі ці фактори в сукупності зайвий раз підтверджують необхідність переоцінки механізму правового регулювання господарських відносин, його пристосування до нових економічних умов з тим, щоб забезпечити ефективне функціонування господарської системи, її стійкість в умовах глобальних викликів.

¹ Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді господарських справ за 2022 рік: Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду. С. 6. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Analiz_Stan_prav_KGS_2022.pdf

² Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді господарських справ за 2023 рік: Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду. С. 7–8. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Analiz_KGS_pravosud_2023.pdf

Проблематика механізму правового регулювання суспільних відносин в юридичній науці досліджувалась багатьма вченими, зокрема у дисертаційних роботах С. О. Сліпченка «Механізм правового регулювання особистих немайнових відносин з оборотоздатними об'єктами» (2014 р.), О. М. Куракіна «Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель» (2016 р.), С. В. Іванова «Адміністративно-правовий механізм реалізації державної митної політики в Україні» (2018 р.), Я. В. Сімутіної «Юридичні факти в механізмі правового регулювання трудових відносин» (2019 р.), В. М. Чернеги «Механізм правового регулювання сімейних відносин» (2023) та інших. У господарсько-правовій літературі окремі питання механізму правового регулювання господарських відносин висвітлювалися, зокрема в роботах В. К. Мамутова («Удосконалення системи правового забезпечення економіки в Україні» (2013 р.) та ін.), В. С. Щербини («Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності» (2012 р.), «Публічні і приватні інтереси в господарських відносинах» (2016 р.)), О. А. Беяневич («Господарське договірне право України (теоретичні аспекти)» (2006 р.)) Я. В. Петруненка («Особливості дерегуляції господарських правовідносин у сучасних умовах» (2023 р.)) та інших. Втім сучасний стан механізму правового регулювання господарських відносин потребує як переосмислення здобутків попередників, так і напрацювання нових підходів щодо забезпечення ефективності функціонування такого механізму для вирішення економічних та соціальних завдань у сфері господарювання.

Все викладене вище підтверджує актуальність обраної теми дослідження та доцільність аналізу комплексу питань щодо механізму правового регулювання господарських відносин, зокрема теоретико-юридичних засад механізму правового регулювання господарських відносин, його структурно-функціональної характеристики та ефективності функціонування.

Об'єктом дослідження є правове регулювання господарських відносин у суспільстві, а предметом дослідження — механізм правового регулювання господарських відносин.

Об'єкт та предмет дослідження зумовили низку завдань, вирішення яких сприятиме досягненню мети дослідження, яка полягає в обґрунтуванні нових теоретичних положень щодо змісту, структури та ефективності функціонування механізму правового регулювання

господарських відносин та розробленні на цій основі пропозицій щодо його вдосконалення.

Для реалізації зазначеної мети поставлено та вирішено такі завдання:

- аналіз і визначення поняття та значення правового регулювання господарських відносин;
- дослідження і визначення поняття, місця та ролі механізму правового регулювання в системі впорядкування господарських відносин;
- надання структурно-статичної характеристики механізму правового регулювання господарських відносин;
- розгляд та конкретизація функціонально-динамічних властивостей механізму правового регулювання господарських відносин;
- узагальнення та уточнення положень щодо поняття та змісту ефективності механізму правового регулювання господарських відносин;
- характеристика та уточнення умов ефективності механізму правового регулювання господарських відносин;
- аналіз та доопрацювання критеріїв ефективності механізму правового регулювання господарських відносин.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, діалектичний метод застосовувався для дослідження природи та особливостей правового регулювання господарських відносин у суспільстві. За допомогою формально-логічного методу проведено аналіз змісту нормативно-правових актів з метою обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства, а також досліджено понятійно-категоріальний апарат у сфері господарсько-правового регулювання відносин в суспільстві. Застосування системного методу дозволило систематизувати та опрацювати положення щодо структури механізму правового регулювання господарських відносин, його співвідношення із суміжними правовими механізмами та механізмом державного управління економікою. Методи аналізу та синтезу було застосовано в процесі структурно-статичної та функціонально-динамічної характеристики механізму правового регулювання господарських відносин. За допомогою контент-аналізу документів було визначено обсяги законодавчого врегулювання окремих сфер господарської діяльності та частоту використання окремих понять у правозастосовній практиці.

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, склали роботи дослідників: А. Г. Бобкової, О. М. Вінник, Р. А. Джабраїлова, І. Є. Замойського, О. А. Зуєвої, Ю. В. Кривицького, О. П. Подцерковного, Г. В. Пронської, В. В. Резнікової, Т. І. Тарахонич, В. А. Устименка та багатьох інших. Емпіричну основу дослідження склали законодавство України, статистичні дані, судова практика.

Обґрунтовані у монографії висновки та пропозиції певною мірою заповнюють прогалину у науці господарського права щодо місця і ролі механізму правового регулювання господарських відносин у системі соціального регулювання відносин у суспільстві. Видається, що теоретичні узагальнення, висновки та пропозиції, які сформульовані у роботі, можуть бути використані для подальшого удосконалення чинного законодавства з метою обмеження безпідставного втручання держави в господарську діяльність. Дискусійні положення та висновки можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень механізму правового регулювання господарських відносин, а також можуть бути використані під час підготовки відповідних підручників, навчальних посібників тощо.